

Mate Šimundić
Maribor

PRILOG HRVATSKOMU VOJNOMU NAZIVLJU I ORUŽJU

UDK 800.87.801.1.

Rad primljen za tisak 10. svibnja 1991.

Čakavska rič, Split 1991, br. 1.

Davne 1954. redarstvenik Ivan Harabajić, Krčanin (koji za sebe govoraše da je Vejõt prema nazivu Velja/Veja, kako se veljotski naziva otok Krk), bio je dogotovio popis hrvatskoga vojnoga nazivlja onako kako ga je čuo od svojega djeda. Njegov djed pak od svojega oca i djeda, a ovi od svojih predaka. Govorio mi da su postojali i stanoviti zapisi tih naziva, ali se s vremenom izgubili. U nositelja prezimena Harabajić živi još i sada jaka predaja kako njihovi preci doseliše iz Bosne po padu utvrdenoga grada Jajca u turske ruke. Jure Harabajić, njihov rodonačelnik i branitelj grada Jajca, bijaše u službi knezova Frankopana, odnosno Francipana kako zapisa Jure. Sudjelovaše u posljednjoj opskrbi hranom i streljivom opkoljenu hrvatsku posadu u Jajcu. Bio je časnikom hrvatske vojske, u boju se isticao hrabrošću i dovitljivošću. O njegovu je vanjskom izgledu (po predaji, dakako) Ivan zabilježio:

»On je bil časnik hrvaske bojne. Nosil je kalpaču zi kragujevim peron i šarpicu kolo vrata zi črjeno-črnimi kvadrići i jimmel je meč zi dva oštra. Zi tin mečon je još moj ded sikal nat na ripi aš je bil lipo težak.«

Priloženi navod potvrđuje da je Ivan Harabajić pisao čakavskim (krčkim) jezikom. Čakavsko je prema tome i vojno nazivlje što će biti ovdje iznijeto. Napominjem kako mi je navedene godine kao mladu profesoru sada već pokojni Ivan Harabajić velikodušno dao svoj popis na jezičnu obradbu te korištenje za objavu. Na žalost, svoje obećanje ne mogah ostvariti sve do sada. Nazive ću prenijeti izvorno, potom ih protumačiti.

Dočasnički i časnički činovi

Dočasnički činovi jesu:

1. *Desetáč* — desetnik, desetar.
2. *Trějšetáč* — vodnik, zapovijedao trima desetinama, dakle vodu.
3. *Vijórni trějšetáč* — opskrbrnik, opskrbrni dočasnik (intendant).

Časnički činovi

1. *Põdsãtnik* — potporučnik, zapovijedao trima trejšetačima, dakle trima vodnicima odnosno vodovima.
2. *Sãtnik* — poručnik, vodio satniju, tj. četu.
3. *Trõsatnik* — kapetan. *Trisãta* se imenovala jedinica kojom zapovijedaše. Trisatnac odgovara bojni (bataljonu). Trosatnik je imao vlast nad trojicom satnika.
4. *Vijórni trõsatnik* — viši opskrbrni časnik, opskrbrnik.
5. *Bõjnik* — major, zapovijedao bojnom.
6. *Vijórni bõjnik* — potpukovnik.
7. *Trobõjnik* — pukovnik.
8. *Vijórni trobõjnik* — natpukovnik. Čin između pukovnika i generala.
9. *Kosíz* — general-major.
10. *Věli kosíz* — general-pukovnik, inače zapovjednik sve hrvatske vojske.

Kosizi biše glavnim također u županijama, vijorni kosizi pak jedino vojnim zapovjednicima. Za sve druge poslove bili su mjerodavni *župani*, koji imahu poda sobom *hřve* i *čárke*. Ovi bijahu kano neki pisari i *davãkari*.

O ustroju vlasti uzgređice Harabajić navede slijedeće:

»*Ŗjat* je bio kao neki stođer u županijama, a *bõjna Ŗjat* bi stođerom cijele vojske. U njemu se nalazili svi kosizi te svi župani, a predsjednikom je bio knez, ban ili kralj. Hrvatska je vazda bila kraljevinom, ali nije uvijek imala svoga kralja. Iza domaćih kraljeva došli su ugarski, što se posebno krunili hrvatskom krunom, posebno ugarskom. Poslije su imali austrijskoga cesara, koji se također posebno krunio hrvatskom krunom, posebno ugarskom.«

Objasnit ću značenje navedenih članova, onih riječi koje to zahtijevaju:

- a) *Trejšetač* je stegnut od trojedesetač. Najprije trojšetač, onda trejšetač promjenom o-e-a>e-e-a. Brojevna im. *troje* biva još u nazivu vijorni *trejšetač*, broj *tri* u *trosatnik*, vijorni *trosatnik* te *trobójnik*.
- b) *Vijórni* je prvom sastavnicom činova: *vijórni* trejšetač, *vijórni* trosatnik, *vijórni* bojnik, *vijórni* trobojnik. Prid. *vijórni* nastao od *vihorni* po zamuknuću glasa *h* te na njegovo mjesto upade *j*. *Vihorni* pak od im. *vihar*, ovaj oblik od *vihar* promjenom a>o prema im. na -or (uspor. *puhor*, *slador*, *suhor*, *trator*, *vrvor*, *žamor*, *žubor*). U osnovi je *vihar* »snažan vjetar koji vije vrtlogom, koji se kreće u vrtlogu,« *vihar* an — »koji je kao vihar, koji kao kad puše vihar stvara vrtloge u zraku« (ARj). Držim kako je prid. *vijórni* u navedenim činovima u svezi sa zastavom (uspor. *zastavnik*). Naime, zastava se imenovala *vijor*. U vojsci se nosile zastave, tj. *vijori*, nosili ih određeni zastavnici, *vijornici*. Tako je dati prid. uvršten među činove.

- c) *Satnik* navodi na zaključak kako ishodi od im. sat (ura). Međutim, sat je turcizam, satnik domaća riječ. Njihova djelimična glasovna podudarnost sasvim je slučajna. Im. satnik stvorena je od gen. množ. sat- (<сѣтъ) broja *sto* (<сто) te morfema -nik. Satnik je upravljao stotinom ljudi odnosno vojnika, također i naseljenim područjem gdje življaše stotinjak stanovnika. Poslije je satnik označivao službenika (činovnika). Im. satnik zabilježena je u nas u XI. st., potom u XIII. i XIV. Unešena je u Vrančićev rječnik, dakle prvi hrvatski rječnik, u Daničićev, Vitezovićev, Stullijev i dr.

U prošleme stoljeću od nje je izvedena im. satnija — četa.

Od broja tri i satnik postala je složenica trosatnik, a s prijedl. pod- čin pod-satnik.

- d) *Bojnik*. — Riječ je potvrđena u XVI. st. U svoj rječnik unio ju je Mikalja, Della Bella, Karadžić. Bojnik je najprije značio: vojnik, ratnik, borac. Kako pak stoji, raširila je značenjsko polje na više vojne činove, i to veoma rano. Izvedena je od im. boj — bitka, borba, dodan joj je suf. morfem -nik. Složen s brojem tri, nastala trobojnik.
- d) *Kosiz* je visok vojni čin, isti vidan položaj zauzimaše u županijama. Iznad njega je *veli* (= veliki) *kosiz* — zapovjednik sve hrvatske vojske, dakle, glavni zapovjednik.

Blizu Gline leži selo Bojna (XVI. st.). Im. bojna — bataljon načinjena je tek u XIX. st.

U Akademijinu rječniku čita se natuknica:

»KASEZI, kasega, m. pl. mjesno ime. — XV i XVI vijeka. Karin s Kaseg. Mon. croat. 167. (1497.). Postaviše svete moći v Kasezih. 202. (1513.).

I ovo su jedine pisane potvrde naslovljene riječi u hrvatskim spomenicima. P. Skok je ne unosi u svoj Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na sreću, natuknicu *kosez* ima Etimološki slovar slovenskoga jezika Franca Bezlaja. U slovenskome njezino je osnovno značenje bilo »pripadnik slovenskoga društvenoga sloja između podanika i plemstva.« Riječ je poznata već u IX. st. Između slavenskih jezika biva jedino u hrvatskome i slovenskome, i to samo u toponimiji. U Sloveniji je upisana i kao prezime Kassez, Kosses, Khäses. Bezlaj navodi sva tumačenja što ih jezikoslovci izložiše o podrijetlu date riječi. Ona se kreću od tursko-tatarskoga, langobardskoga, germanskoga, kavkaskoga i drugih. Pisac se priklanja mišljenju K. Oštira koji u ovome gleda Kosentzēs, ime jednoga hrvatskoga vođe kako ga zapisa bizantinski car K. Porfirogenet. To je starohrvatsko osobno ime Косенѣсъ, danas Kosenac. Stvoreno je od im. kos-a — vlasi. I meni se čini Oštireva tvrdnja najvjerojatnijom. Oštir ne ulazi u etimologiju označena imena koju ovdje predstavim. Mjesto kosez u krčkome je kosiz. Dakle, e > i.

Na mjestu je zapitati: zar je moguće da osobno ime postane položajnim nazivom? Odgovor je potvrđan. Upravo su takve im. car i kralj. Od naziva rimskoga plemena Caesar, što idaje uz ime Gaius Iulius, kako se imenovao poznati vojskovođa i državnik, posta u nas najprije *česarъ* i *csarъ*, zatim stegnuto *car* (uspor. prezimena Cesar, Cesarec, Cesarić). A po imenu franačkoga vladara Karla Velikoga stvorena je im. *kralj*. Ista je od *svnjem. kar(a)L* — čovjek, muž. K tomu, značenjski se cjelovito poklapaju rim. Caesar i hrvatski Kosenac. Naime Caesar dođe od caesaries — vlasi, duga kosa.

- e) *Župan* je izveden od im. *župa*-a s pomoću suf. morfema -an. U Slavena je župa označivala upravnu jedinicu, na čelu joj stajao župan. Poslije je njezino značenje prošireno na crkvenu župu, po njoj je svećenik župnikom. Im. župa našla se u nas u lat. ispravi 1070., onda u XIII. st., župan u XII., a županija — njegova izvedenica, inače kraj u vlasti jednoga župana — još u IX. st.

Etimolozi se ne slažu u određivanju njezina podrijetla. Tako se smatra kako je od got. i svnjem. gawi, danas njem. Gau, drugi misle da prispje iz avarskoga, treći iz grčkoga. Srodstvo joj vidim sa stind. gōpa — vladar, knez, pastir, što navodi na zaključak da je župa izvornom psl. riječi.

Po slavenskome jugu naprosto su rasijani mjesni nazivi Župa (kod Tutina, Trbovlja, Preodca, Trebinja, Danilovgrada, Imotskoga). Žup je blizu Đakovice, Župančiči nedaleko od grada Kopra, Županec kraj Ludbrega, Županići uz Labin, Županja u Slavoniji, Županjac se prije nazivao Duvno, na Krku je Županje, Županje njive pokraj Kamnika, Županje selo u dubrovačkome kraju, Županjevac u svetozarevskome, Županijel nedaleko od Brinja i dr.

Od oblika župan preko šъpanъ, po gubitku poluglasova, dobit je *špan* — službenik, općenito upravitelj vlastelinstva, općinski službenik i sl. Prvi put je u ispravi XV. st. Mjesto Španovgrad bi u Hrvatskoj u XVII. st., Španovica je u Pakračkoj općini, dijelom grada Zagreba je Špansko, zaselak Španjevo Brdo stere se u okolici gradića Ogulina.

- f) I. Harabajić navede u izvorniku da su »župani jimili pod sobu hrvi i čarki, a to su bili kako niki pisari ali davakari.«

Riječ *hrv* upravo je ovdje na Krku potvrđena prvi put. Nju ne prinosi Akademijin rječnik, niti bilo koji što mi se nađe pri ruci. Međutim glag. *hrvati* — pisati i danas se može čuti na otoku Krku, poglavito iz usta stara svijeta. Također i *hrv* — pisar. Budući da su u krčanskome govoru još i *sindik* — pomorski pisar, lučki pisar, *sindičić* — pisar na brodu (uzeta iz grč. jezika), to su *hrv* i *hrvati* starije, svakako najstarije jer su išle uz najvišu građansku vlast. Obje se domaće riječi nahode u Vrbanjskome statutu.

U svremenome je krčkome govoru u istome značenju, tj. pisati, i glag. *čarkati*, pisarnica je čarkvica i čarnica, *čarko* — pisar, *čarkalo* — pisači stol. Izvorno je črtati, ali je slog čr- razbijen umećanjem samogl. *a*, kako se često događa u čak. govorima.

Davakar je skupljačem poreza, dakle poreznik. Postao od im. *davak*, gen. *davaka/davka*, — porez, namet (uspor. slov. *davek* — porez, namet; danak, *davčen* — porezni). Riječi *davak* i *davakar* te *davkar* ne postoje u Akademijinu rječniku, niti se već govore na Krku. I. Harabajić je tvrdio kako ih je slušao od svoga djeda. On ih i objasni na ovaj način: »Ča znaš ča je to *davak*? — To ti je kako danas rećemo *porez*!« *Davak* je izveden od kor. morfema *da*-ati te suf. (a)k.

Za *oĵat*, ž. kazano je »neki stožer u županijama,« a *bōjna oĵat* stožerom cijele vojske.« Ishodi kako je *oĵat* — vodstvo; vijeće, savjet u županijama te glavni stožer, glavno zapovjedništvo u vojsci. Im. *oĵat* postala je od kor. morfema *o*-j-ati — voditi dodavanjem suf. -at (uspor. *bahat*, *gnjat*, *drhat*, *pečat*, *svat*, *šapat*). A glag. *oĵati* biva od im. *o*-j-e — rudo u kola i ralu, umanj. *oĵica*. U krčkome govoru jesu

ojč — rudo te im. ojat i glag. ojati. K tomu, oje se nalazi u više slav. jezika.

Navedeno je da jedinica *trisâtac* odgovara bojni (bataljonu). Nastala je slaganjem broja *tri* te oblika *sat* kojemu je dodat suf. morfem *-(a)c*.

ČINOVNE OZNAKE

Činovne oznake I. Harabajić imenuje »belehi (znaki).« Belehi jesu dakle biljezi, znaci, oznake. Zatim navodi kako dočasnici i časnici nijesu nosili naramenice (epolete) na kojima je bio istaknut čin, već su imali »šarpice oko vrata s kockicama; svaki čin je druge boje.« (Šarpa od njem. Schärpe, dij. Scharpe > fran. écharpe — traka, ovoj, ovojnica, povoj, tkanica).

Opće činovne oznake biše:

1. a) Najviši te visoki časnici nosijahu na kapi (kalpači) sokolova krila (kreljuti).
- b) Srednji i niži časnici imahu na kapi kragujeva krila.
- c) Na dočasničkim kapama uzdizala se krila od kobca.
- d) Kape običnih vojnika bile su okićene sojkinim i patkinim perjem.

Vojnici su nosili i pokrajinske oznake. Tako su momci iz Slavonije imali crveno-bijelu boju, vojnici iz Hercegovine i Dalmacije bijelo-sinju boju postavljenu po duljini.

U mornarici su vrijedjele iste oznake. Za zapovjednikom lađe po važnosti je odmah bio kormilar (ojâc). (Uspitice dodano, im. ô j — kormilo/krmilo, ojac — kormilar/krmilar na lađi, ojiti — kormilariti/krmilariti).

POSEBNE ČINOVNE OZNAKE

2. a) Veli kosiz na traci imaše zlatno-srebrene kockice.
- b) Vijorni kosiz nosio zlatno-crvene kockice.
- c) Kosiz bi ukrašen zlatno-bijelim kockicama.
- d) Vijorni trobojnik srebreno-crvenim kockicama.
- e) Na trobojniku bijahu srebreno-bijele kockice.
- f) Na bojniku crveno-crne kockice.
- g) Vijorni je bojnik nosio crveno-bijele kockice.
- h) Vijorni trosatnik crveno-modre kockice.
- i) Trosatnik bi obilježen crveno-zelenim kockicama.
- j) Vijorni trosatnik pak modro-žutim kockicama.
- k) Satnika su resile modro-zelene kockice.
- l) Podsatnika modro-plave ili samo sinje kockice.
- m) Vijornoga trejsetača označivahu zeleno-žute kockice.
- n) Trejsetača zeleno-crne kockice.
- o) Desetača su bile krasile zeleno-bijele kockice.

VOJNI RODOVI I BOJNI RASPORED

Na bojnome polju vojska bijaše ovako postavljena:

Mezdrîca ili sredîca bila je za pješake. S desne strane (zi stran dobre) i lijeve (zi stran hude) nalazili se teški konjanici (teški jizdici, teška jizdica), strijelnica odnosno strijelci (strilnica) je bila postavljena pozadi pješaka. S lijeve i

desne strane bijahu teški strojevi, strelometi (strilometi), tj. izbacivači zapaljivih strijelaca, te hitače (katapult, bacači kamenja). Hrvati, tj. lako konjaništvo, nalazilo se u pozadini (va zadadi, zadati), to će reći za strijelcima, jer su tako brzo mogli priskočiti tamo gdje bi neprijatelj (suvrag) bio najjači. Iza svih biše neborci (kumbati) koji čuvahu volovska kola (vōzi), konjska kola (karēti), konje, volove te blagajne (badovine). (Blagajne su vozili posebni ljudi, zvali ih badovinci. Bili su: blagajnik bojnoga savjeta, županov blagajnik, knežev ili državni blagajnik). Nije poznato što je koji imao u blagajni. Može se pretpostavljati da je osim novca u njima bilo i vrijednosnih predmeta, raznih spisa i sl. Oko neboraca cijelo vrijeme jezdilo konjaništvo i čuvalo da ne bi bili napadnuti.

Bitku započinjahu strelometi bacanjem zapaljivih strijelaca i izbacivači kamenja, bačvica sa zmijama (kâškami) te škorpionima (kjišćari — klještarima). To je kao sada topništvo. Onda bi se strijelci postavili ispred pješaka i gađali strijelama. Kada bi bila neprijateljska vojska strijeljala, svi bi se naši zaklonili štitovima tako da im strijele ne bi naškodile. Strijelci bi onda ostali na mjestu pripravljeni za gađanje (turganje) po neprijatelju, a pješaci i teško konjaništvo hitahu u napad. Lako konjaništvo čekalo je kako bi vidjelo gdje je neprijatelj najjači i onda bi bilo tamo napalo, jer mogaše hitro priskočiti na pomoć. Hrvati se služili i drugačijim postupcima. Čekali bi neprijatelja u užinama i klancima u zasjedi i napali ga kada ih se nije moglo mnogo tući odjedanput.

U izloženome su nepoznati nazivi:

- a) Badovinc je blagajnik, čuvar blagajne, rizničar. Dodati je da je Badovac se lo na Kosovu, Badovinci u blizini Ozlja te u Mačvi. U Hrvatskoj su prezimena Badovinc i Badovinc. Ovih se podataka ne dotiče P. Skok u svome Etim. rječniku. U govoru otoka Krka postoji glag. badati — brinuti se, skrbiti, nadzirati, nadgledati. Odavle pak im badovinc-a, od nje badovinc — skrbnik, nadziratelj, čuvar. Na Krku se govori slož. abadati — mariti, obazirati se (a < o) prema obadati u knjiž. jeziku.
- b) Hrvat je, pored nacionalne pripadnosti, i laki konjanik. O podrijetlu dotične riječi ne bih ovdje raspredao jer daleko nadilazi namjenu ove rasprave. Sigurno je kako nije slavenska riječ, odnosno slav. izvora, a najvjerojatnije je da ishodi iz jednoga iranskoga jezika.
- c) Jizdinc (ik.) je konjanik. Izveden je od kor. morfema jizd-iti — jezditi, jahati te suf. -(a)c. Prema tome izvorno je jizdac — jahač.
- d) Karēt < tal. carretta — teretna dvokolica, kola.
- e) Kumbat — kako je navedeno — znači: neborac. Biva od tal. combattente — neborac. Domaća su prezimena Kumbat i Kumbatović.
- f) Mezdrica je umanj. od mezdra — kožica, membrana, postala od im. meso. Zanimljivo je da u krčanskome govoru označuje pješaštvo smješteno između teškoga konjaništva koja su mu s oba krila.

NAZIVI ORUŽJA I NJIHOVIH DIJELOVA

Prema priloženim slikama moguće je pratiti nazive oružja i njihovih sastavnih dijelova. Većina je naziva hrvatska odnosno čakavska, manje ih je dakle iz tuđih

jezika. Bit će nabrojani abecednim redom te objašnjeno njihovo značenje koliko nije jasno.

Luk i strelica

Dva su sastavna dijela ovoga osnovnoga oružja većine vojnika.

Evo značenja njihovih naziva:

- a) *Bogān* i *bogūn* upotrebljuju se pored im. lūk. Bivaju od njem. Bogen — luk, prijegib, svod.
- b) *Čapāc* od kor. morfema čap-ati — ugrabiti, zgrabiti, od tal. chiappare — zgrabiti, uhvatiti.
- c) *Křc*, m. — saviti, savitak, stvarno kor. morfem krc-nuti — puknuti, slomiti. Na Cresu je krāciti — kriviti.
- d) *Ojāčnica* — ojačan dio na sredini tetive. Za nju se hvata kada se nateže lūk. Izvedena od kor. morfema ojač-ati i suf. -nica.
- e) *Pālčnjak* dođe od prid. palčn-i te suf. morfema -jak, isti pak od im. palac. Glas n + j > nj.
- f) *Perišće* je mjesto za perca na donjemu dijelu strijele što služi za održanje. Po-tječe od im. per-ō i suf. morfema -išće < -ište.
- g) *Prstānica* zove se još i *trstānica* po tome što bijaše od trstike. Kako je na njoj stajao prst, po njemu pak prstanica. Prstanica je stvorena od im. prst i suf. morfema -anica, trstanica od trst-ika te morfema -nica.
- h) Strīla (ik.) — strijela.
- i) *Tūrgan* je naziv stražnje mušice. Ishodi od kor. morfema t ū rg-a — meta, cilj te suf. -an. Govori se na Krku i glag. turgāti — gađati — ciljati. Smatram kako je došao od fran. targe — štit. K nama je mogla dospjeti posredstvom venecijan-skoga ili furlanskoga jezika. U slov. jeziku je tarča — meta, cilj. Uspor. engl. target — malen okrugao štit; meta, cilj. Preuzeta je od fran. umanjjenice targette. Podrijetlo dotične riječi nije utvrđeno, ali se misli da bi moglo biti galsko.
- j) *Vergāc* i *veržac* je tetiva na luku. Vergac biva od kor. morfema verg-ati, tj. vrgati — bacati, nesvrš. oblik prema vrgnuti, prez. vrgnem i vržem, — baciti, od-baciti, odmaknuti, metnuti. Infinitiv je također vrći te vrijeći. Veržac je od kor. morfema verž (uspor. prez. verž-em). U krčkome je govoru ovdje razbijen slog vr- umećanjem samogl. e.
- k) *Ūbadac* i *vršac* imenuje se zašiljeni vrh u strijele. Nazivi bivaju od kor. morfe-ma ubad-ati i suf. -(a)c, a vršac < vrъhъcъ, zatim suf. morfem -ъcъ > -(a)c.
- l) *Uzlišće* je stvoreno od im. uzao/uzal, gen. uzl-a uz dodatak suf. morfema -iš-će < -ište.
- m) *Žlībanja* (ik.) — užljebina na sredini luka i lukostrijela (v. dalje), dakle žljeba-nja.

Lukostrijel

Izvorno je *lūkostril* i *araběl*.

Im. lukostril složena je od l ū k i strīl-a.

Arabel < lat. arabilis — različni, različnjak. Naime lukostrič se razlikuje od stričele uglavnom po postolju na kojemu leži stričela s lukom. Dakako, naziv je primljen posredno.

Slijede dijelovi:

- a) *Kāsa* je drveni dio lukostričela i puške koji se prislanja uz rame dok se gađa, kundak. F. Miklošič drži kako bi mogla doći od arap. kas'a — velika zdjela. S njime se ne slaže P. Skok, ali se ne odlučuje za drugi izvor. Vjerojatnija mi je tal. cassa — kovčeg, skrinja, blagajna; cassa del fucile — puščani spremnik (magazin). Proizlazi od lat. capsa.
- b) *Mírnik* je prednja mušica, ik. oblik od kor. morfema mir-iti, tj. mjeriti, — gađati, ciljati. Dodan je suf. morfem -nik. U poglavlju Puška v. mirac.
- c) *Potezâč* je izveden od kor. morfema potez-ati i suf. -ač. Njime se imenuje otpovac, okidač, obarač. Nalazi se i na pušci. V. Puška.
- d) *Prislõn* služi za prislanjanje lukostričela na tlo.
- e) *Zatič* je izbočina na koju se zatiče tetiva. Stvoren je od kor. morfema za-t i c-ati, prema svrš. za-tak-nuti, i suf. -j: za-tic-j zatič jotacijom c + j č.

M a č

U krčanskoj čakavštini izgovara se *měč* te uvećanica *mčīna*. U scsl. je мѣчь, gen. мѣа. Dakle na Krku u datome primjeru њ > e. Oblik mčina rabi M. Držić. Slog mč- u nom. zavučen je iz zavisnih padeža. Prema meč postala je *měčnica*, ali se usporedno govori i *kõrice*, umanj. od kora.

Na njemu su:

- a) *Brančič* je umanj. od *branac* — štit. Branac je od kor. morfema bran-iti te suf. -(a)c. Na maču je to poprečan izdužen dijelak između drška i oštrila. Zahvaljujući njemu, šaka ne može kliznuti na oštrilo.
- b) *Bulbâc* je jabučica na dnu drška, ručice u mača, sablje i drugih reznih oružja. Polukružna je i služi više za ukras. Bulbac od tal. bulbo — gomolj, lukovica. Osnovi bulb-o dodan je suf. morfem -(a)c.
- c) *Ručâc* je izveden od ruk-a i suf. morfema -ъць, koji zamjenom њ > a posta -(a)c. Ovdje u značenju držak, ručica.
- d) *Sikâc* (ik.) je oštrilo, dio što siječe. Od sĕk-ti — sići, sjeći te suf. morfema -(a)c.
- e) *Vršâc* je vrh mača. Od staroga oblika vrъһъць > vršac. Suf. morfem -ъць > -(a)c. U Banatu je grad Vršac.
- f) *Žlibâc* (ik.) označuje užljebinu uzduž oštrila s jedne ili obje strane. Izveden je od žlib-a — žlijeb s pomoću suf. morfema -(a)c.

S a b l j a

Na Krku, kao i na cijelome čak. području, izgovara se *sābja*. Po svemu sudeći, sablja je potekla iz uralo-altajskih jezika. U staroj hrvatskoj vojsci opstojahu uglavnom ove dvije vrste sablji:

Njezini su dijelovi:

- a) *Branica* obostrana poprečna izdužina između ručice i oštrice. Priječi da šaka ne dospije na oštrilo. Od kor. morfema bran-iti i suf. -ica.

- b) *Bulbăc* > tal. bulb-o — gomolj, lukovica s pomoću suf. morfema -(a)c. Označuje zaobljeno dno na dršku.
- c) *Držăc* biva od kor. morfema drž-ati te suf. -(a)c. Stvarno je držak, ručica.
- d) *Oštrăca* je oštri dio sablje, oštrilo. Stvorena od kor. morfema oštr- (uspor. oštar, oštriti) te suf. -ica.
- e) *Pejăca* je uzdužna brazda, žlijeb na oštrilu, oštrici. Biva na jednoj ili objema stranama. Postala je od kor. morfema pej-ati — voditi, voziti te suf. -ica. Pejăti je čak. prema peljati.

Izvita sablja

Ova se sablja na otoku Krku imenuje *ognjŭl* i *ognjŭlac*. I to stoga što je po obliku slična plamtećemu ognju, plamenu kada se postavi na držak. Ognjul biva od kor. morfema ognj- (uspor. oganj) i suf. morfema -ul.

Na njoj su branica, bulbac i držac kao na običnoj sablji (v. ispred). Posebni su:

- a) *Dvoštrăca* < dvooštrica, slož. od broja dv-a i oštrica. Samogl. o + o > o. V. Sablja.

Bat

Umjesto bat u knjiž. jeziku općenito se upotrebljuje turc. buzdohan i buzdovan. U naoružanju stare hrvatske vojske bijahu tri vrste bata. I to:

Lančani bat

Izvorno je *verŭžna batića*. Na dnu lanca visjela željezna kugla kojom se tuklo, bilo neprijatelja. Također ga se davilo ako mu je bila spletena oko vrata.

Njegove su sastojnice:

- a) *Batića* — željezna kugla. Naziv je umanj. od bat s pomoću suf. morfema -ica. Osnovno značenje riječi bat bi »predmet nalik na glavu, kijača, kijac, s drškom kojim se udara« (Skok: Etim. rječnik I., 120.).
- b) *Držăc*, knjiž. držak, ručica, ishodi od kor. morfema drž-ati i suf. -(a)c.
- c) *Uzlănka* je obruč na vrhu drška. Kroza nj se provlačila šaka kako oružje ne bi odletjelo od vojnika koji njime rukuje. Bila je od uža ili kože. *Uzlanka* je izvedena od kor. morfema uzl- (uspor. uzao, gen. uzl-a) te suf. -anka.
- d) *Veruga* je isto što i veriga, tj. lanac, okov. Od nje prid. *veružna* — lančana, okovana.

Perni bat

Na Krku se imenuje *perna batića*. Perna je po tome što se na vrhu nalaze pera, dakako željezna.

Dijelovi su mu:

- a) *Batišće* je duljina od drška do početka vrha na kojemu su pera. Biva od im. bat te suf. morfema -išće < -ište.

- b) *Bulbăc* je zaobljeno dno na dršku. Od tal. *bulb-o* — gomolj, lukovica i suf. morfema *-(a)c*.
- c) *Držăc* < *drž-ati* te suf. morfema *-(a)c*. Znači: držak, ručica.
- d) *Opŭta* i *Ńrukvica* naziva se kožnati ili užetov obruč pričvršćen za držak. Ruka se kroza nj provlačila da ne bi oruđe ispalo iz ruke dok vojnik njime udara.
Oputa se naziva remen, biva od kože. Stvorena je od kor. morfema *put-* koji ishodi od glag. *peti* — penjem se. Uspor. *putiti*, *sputavati*, *putilo*, *putašce*. Prefiksno-sufiksno tvorbu nastala je *oputa*.
Ńrukvica je što i *narukvica*, dakle ono što je o ruci. Složena od prijedl *o* i im. *ruk-a* dodavanjem suf. morfema *-vica*. I ovdje je provedena prefiksno-sufiksno tvorba.
- e) *Perăc* je pero na vrhu bata (kugle). Došao je od kor. morfema im. *per-Ń* te suf. *-(a)c*.

B a t

Od pernoga se bata razlikuje po tome što na vrhu nema pera, već je nazubljen, načavljan. U narodnoj pjesmi najčešće se zove čavlena batina. V. Perni bat.

K o p l j e

U krčanskome govoru, jednako i u drugima čakavskim govorima, izgovara se *kŃpje*. Govori se također i *sŭlica*.

Im. *kopje* < *korŭje* nije primila tzv. epentetski 1 nakon nestajanja *ь*. I *koplje* i *sulica* izviru iz *psl.* i nalaze se u svima slav. jezicima.

*Koplj*e predstavljaju slijedeće sastavnice:

- a) *Bodăc* i *bužăc* zove se trokutast šiljak na vrhu koplja. Skovan je od željeza; oštra su mu oba rezna dijela. *Bodac* biva od kor. morfema *bod-ti* < *bosti* i suf. *-(a)c*. *Bužac* od im. *buž-a* < tal. *bugio* — rupa. Tako je *bužac* »predmet koji probija, vrti, »buža«.
- b) *BrančŃc* je poprečan željezni graničnik na kraju drška, zadržava šaku dok se udara kopljem. Stvoren je od kor. morfema *bran-iti* te suf. *-čŃc*.
- c) *Držăc* je kraći donji dio što se drži rukom kada se rukuje kopljem. Dakle držak. Dođe od kor. morfema *drž-ati* i suf. *-(a)c*.
- d) *Dužăc* je najdulji dio koplja, od *brančŃca* do sama *bodca*. Izveden je od kor. morfema *duž-iti* (uspoređ. *pro-dužiti*) te suf. *-(a)c*.
- e) *Vijorăc*, *vijŃrnŃk* te *ognjenăc* zvala se zastavica što se obično vezivala na vrhu koplja ispod *bodca*. Radi ukrasa.

Im. *vijor* dodani su suf. morfemi *-(a)c* i *-nik*. *Vijor* < *vijar* mijenom *a* > *o*, ova od vihar nakon zamukivanja glasa *h*. *Vihar* je jak vjetar što vrtloži.

Ognjenac dođe od prid. *ognjen* i suf. morfema *-(a)c*.

O š t r u l j a c

Na otoku Krku se izgovaraju *oštrulac* i *joštrulac*. To je kratko *koplje*, ratnik ga je bacao na neprijatelja, bijaše namijenjeno poglavito bitki u šumi. Oblik *oštru-*

lac biva od oštrul- i suf. morfema -(a)c. Oštrul pak od kor. morfema oštr- (uspor. oštar) te suf. -ul. U primjeru *jöštrulac* tek je prejetiran izvornik oštrulac.

Na ovome jednostavnu oružju uočuju se tek dva dijela:

- a) *Bužac* — željezni okrugli šiljak na vrhu. Buž à c je stvoren od im. b ũ ž-a od tal. bugio — rupa uz pomoć suf. morfema -(a)c. Njime se vrti, probija, »buža«.
- b) *Kopišće* je vas ostali dio toga koplja. Od kor. morfema kop- te suf. -išće < -ište. U Vrbniku se sada rabi kopišće za osti.

Bojna sjekira

Bojna se sjekira na Krku imenuje *toporača*. Došla je od im. t ò por — sjekira. Dodan mu je suf. morfem -ača. Nahodi se u više slav. jezika. Bit će da je slav.-perz. izvora.

Na njoj su dijelovi:

- a) *Batãc* jesu stvarno produljene ušice, konča trokutastim oblikom, vrškom. Od im. b à t i suf. morfema -(a)c.
- b) *Bulbãc* je okrugli vršak na držalici. Proizide naziv od tal. bulb-o — gomolj, lukovica te suf. morfema -(a)c.
- c) *Držišće* je dijelom držalice što se hvata rukom, što se drži u ruci za vrijeme rukovanja njome. Naziv je od kor. morfema drž-ati te suf. -išće < -ište.
- d) *Sičišće* je zaobljena oštrica, sječište ove sjekire. Sičišće je ik. oblik izveden od sêk-ti — sići, sjeći, pridodat mu je suf. -išće < -ište.
- e) *Toporišće* je držalica na koju je nasadena bojna sjekira, sjekirište. Biva od im. topor — sjekira kojoj je priključen suf. -išće < -ište.

Dodatak

Armãj je skupni naziv za sitno oružje što visijaše o vojnikovu pojasu (nož, bodež, sjekirica, kasnije puščica i samokres). Bit će od tal. armingio — naoružanje, oprema. Samogl. a — e > a — a. Glas đ (ggi) u čakavskome uvijek daje *j*.

VATRENA ORUŽJA

Puška

Puška je prvo vatreno oružje. Dakako, na početku bi veoma jednostavno, ali je s vremenom usavršivana, a samim time dobivala više dijelova, tj. naziva. K tomu, uza nju pripadaše i nekoliko dodatnih dijelova što ih nosijaše pješak.

Naziv *püşka* dolazi od stvnjem. buhsa, ovaj od lat. buxís < grč. puxis — cijev šimširova drveta; valjkasta posuda; spremnica od šimširova drveta. U XIV. st. postaje vatrenim oružjem (Skok: Etim. rječnik III., 71.). U nas bijaše najprije oblik *pukša*, potom zamjenom kš > šk puška. Ostatkom su prvotna oblika prez. Pukša, Pukšar, Pukšec i Pukšić.

Pušku sačinjuju:

- a) *Bukãc*, stvarno cijevna usta, izveden od buk-a < tal. bocca — usta; gubica, rilo; ušće; otvor. Dodan je suf. morfem -(a)c.
- b) *Cìv* i *kãna* jesu istoznačnicama. Ik. civ — cijev. Kana < tal. canna — trska, trstika; puščana cijev; štap.
- c) *Mirãc* i *mìrnik* zove se prednja mušica, trokutasti urez što služi za gađanje. Od ikavskoga kor. morfema m`r-iti — gađati, ciljati, mjeriti te suf. -(a)c i -nik.
- d) *Petèh* je čak. pijevac, kokot na pušci. Još se može vidjeti u lovačkih pušaka starije izradbe.
- e) *Prãšnjača* i *smũdnjača* zvala se vrećica u kojoj se držao prah (barut) odnosno smudnik. Vojnik ju je nosio pripetu za pas.
Im. *prašnjača* biva od kor. morfema praš-iti dodatkom suf. -njača (uspor. prah).
Smudnjača dođe od kor. morfema smud-iti — paliti što, šuriti, furiti te također suf. -njača. Do II. svj. rata na Krku se još čula im. smũdnik i smudãc za prah (barut), potom iščeznuše.
- f) *Tũcnica* i *ũjnica* imenuje se posuda za mast odnosno ulje kojima je podmazivana puška. U Akademijinu rječniku stoji:
»*TUK*, tũk, m. mast (životinjska i biljna), pretilina, tustina. Od slav. jezika ima u staroslov. tukъ, u rus., polj., češ. i bug; ispor u lit. tukti (ugojiti se) ...« Pri koncu se dodaje da se čuje na otoku Cresu.
Tučnica je potekla od prid. tuč-ьнъ i suf. morfema -ica. Nakon gubljenja poluglasova (ь, ъ) posta tučan — mastan.
Uljnica je čak. oblik za uljnicu, uljnu posudu. Od prid. uljn-i s pomoću suf. morfema -ica. Od tal. olio — ulje, ista od lat. oleum.
- g) *Ūtornica* je užlijebljen produljen dio kundaka u kojemu leži dio cijevi. Izvedena je od ūtor — žljebić na dugama u koji se uglavljuje dno. Dodat mu je suf. morfem -nica.
- h) *Zbìca* je izvorno što i žbica, spica te špica. Nastala od stьbica. Označuje: »tanak komad suha drva, šibljika, prutić, a u prenesenom smislu ono, što je sitno, maleno, neznatno, nevažno; palac ili paoci u točka, spica, špica« (Akademijin rječnik). Od istoga je kor. morfema i stablo.
Zbica je okrugla željezna šipka kojom se kroz cijev nabijao prah i olovna zrnca. Nakon toga je puška mogla opaliti. Im. zbica u ovome značenju nije zabilježena u Akademijinu rječniku, niti u Skokovu Etim. rječniku.
- i) *Zr̃nica* je također vrećica, služaše za držanje olovnih zrnaca kojima se punila puška. Nastala od zrn-o i suf. morfema -ica. Nošena je za pasom. Usputno kazano, ne prinosi je Akademijin rječnik.

Top

Na Krku i susjednim otocima top se kaže *pũša*. A puša je od pukša ispadanjem glasa k. Pukša pak od svnjem. buhsa < lat. buxis < grč. puxís. V. još prethodno poglavlje.

Top je složen od nekoliko dijelova. To su:

- a) *Bukãc* su cijevna usta. Naziv je od buk-a < tal. bocca te suf. -(a)c. V. Puška.
- b) *Cìv* (ik.) i *kãna* označuju i topovsku cijev. V. Puška.

- c) *Kòla*, množ. im. kòlo. Na njima se pokreće top.
- d) *Smũdnica* je donji (početni) dio cijevi u koji se puni prah (smudnik). Smudnica biva od kor. morfema *smud-iti* — paliti što, šuriti, furiti te suf. morfema *-nik*. V. Puška.
- e) *Vlačica* dođe od kor. morfema *vlač-iti* te suf. *-ica*. Označuje topovsko postolje. Na njemu leži cijev i za nj se vuče top.

Topnici se zvahu ovako:

- a) *Pušnik* — topnik. Od kor. morfema *puš-a* te suf. *-nik*.
- b) *Tripuš* — zapovjednik bitnice sastavljene od tri topa. Složen je od broja tri i kor. morfema *puš-a*.
- c) *Pušbat* bijaše zapovjednikom svih topova u tvrđavi, također na otvorenu dok djelovahu u istome sastavu, jednako na lađi. Složen je od kor. morfema *puš-a* te *bat* — kijača, kladivo, udarac, uboj, tučka. Ističem ovdje značenje »udarac«. Pušbat bi se mogao prevesti kano »topoudarač«.

Maškuj

Maškuj (maškulj, mačkula i sl.) je kratka debela cijev, na donjoj strani čvrsto zatvorena širim postoljem. Već dugo služi za pucanje na proslavama. U davna vremena upotrebljivao se za razbijanje manjih utvrda, također i uništavanje neprijateljskih vojnika.

Im. *maškuj* svakako dođe od maškulj. Glas *lj > j* u čakavskome. Dolazi od lat. *masculus* — muški, preko tal. *maschio* — muški; *svrdao*; *mužar*, *prangija*.

Premda je maškuj vrlo jednostavno oružje, na njemu se ipak uočuju:

- a) *Baril* — kratka ojačana cijev, glavni dio oružja. Od tal. *barile* — bačva, bačvica, bure, barilo. U tal. je ušla od fran. *baril* — bačva, bure. Ishodi iz galskoga jezika.
- b) *Bũkac* je otvor na vrhu, cijevna usta, isto kao u puške i topa. Dođe od im. *bu-k-a* i suf. morfema *-(a)c*, ova od tal. *bocca*. V. Puška.
- c) *Smũdnica* čini dno cijevi u koji se meće prah, stupa, kudjelja i kugla. Nastala od *smud-iti* — paliti što, šuriti, furiti te suf. morfema *-nica*. V. Top.
- d) *Tũlac* je izveden od osnove *tal-* (uspor. *tle*, *tlo*, gen. množ. *tal*) te s pomoću suf. morfema *-(a)c*. To je četvrtasto željezno postolje na kojemu je zavarena cijev (*baril*). A na dnu cijevi je rupica kroz koju se opaljuje, *zažiga* *prag*.

Zaštitna oprema

Ovdje spadaju:

- a) *Verũžnica* — oklopna (pancirna) košulja. Pokrivaše tijelo od pasa do glave. Prozvana je veružnicom jer je ispletena od veružnice, dakle lančića, žice. Od kor. morfema *verug-a > veružna*, odavde *veružn-ica* dodavanjem suf. morfema *-ica*.
- b) *Timenac/tĩminac* (ik.) imenuje se kaciga, šljem. Biva od kor. morfema *time*, gen. *timen-a / timin-a* (gdje je u zadnjemu *e > i*) te suf. morfema *-(a)c*.

Znano je da hrvatski književni jezik za veružnicu i timenac/timinac ne posjeduje svoje izvorne nazive, stoga bi dotične posuđenice (*kaciga*, *šljem*) mogle biti nadomijenjene imenicama *veružnica* i *tjẽmenac*.

Podaci o davatelju podataka

Ivan Harabajić (1903. – 1964.) rođen je u Puntu na otoku Krku. U mladim je godinama ribario, potom bi mornarem, a pred početak II. svj. rata prijede u policiju kao zatvorski ključar. Nakon rata ponovno je mornarem, da bi uskoro stupio u miliciju. U toj je službi umirovljen. Po svojoj naravi bijaše veoma inteligentan, dobro pismen i načitan. Zanimao se prošlošću svojih Harabajića i otoka Krka.

BEITRAG ZUR KROATISCHEN KRIEGSTERMINOLOGIE UND ZU DEN
WAFFEN

Zusammenfassung

Die Angaben für folgende Abhandlung bekam ich im Jahr 1954 von Ivan Harabajić der auf der Insel Krk geboren wurde.

Er verzeichnete die alte kroatische Kriegsterminologie und Waffen aufgrund der einheimischen Übertragung und aufgrund bestimmter Niederschriften, die in seinem Haus erhalten worden waren.

Die Träger des Familiennamens Harabajić wanderten nämlich aus der bosnischen Stadt Jajce ein, nachdem dieses durch die Türken erstrmt worden war.

Die damalige Familie Harabajić waren Offiziere im Diensten der Frankopanfürsten, die zuerst die Stadt Jajce und später Kroatien verteidigt hatten.

Bis heute konnte ich mein Versprechen, das ich Ivan Harabajić gegeben hatte, nicht einhalten, und zwar, daß ich die Angaben, die er mir zur Verfügung gestellt hatte, bearbeite. Der Grund war einfach: niemand würde eine solche Abhandlung mit solchem Inhalt aus politischen Gründen drücken.

Die Abhandlung beinhaltet alle Verzeichnungen von Rängen des alten kroatischen Heeres, ebenso Verzeichnungen von Waffen und ihren Bestandteilen.

Sie wurden zuerst im Tschaker-Dialekt verfaßt, also in der ursprünglichen Form, und später in die Standardsprache übersetzt.

Am Ende wird jede Verzeichnung erklärt und ihre Etymologie bestimmt.

Zuerst werden Unteroffizierverzeichnungen erklärt, ihnen folgen die Offizierverzeichnungen. Diese gibt es zusammen 14. Dann folgt die Beschreibung der einzelnen Rangverzeichnungen und Stämme und Gliederung im Kampf.

Zuletzt kommen die Waffen und ihre Bestandteile. Die Waffen sind: Bogen und Pfeil, Bogenschütze, Schwert, Säbel, Keule, Speer, Kriegsbeil, Gewehr und Kanone.

Die angeführten Verzeichnungen sind größtenteils kroatischen Ursprungs, eine kleinere Zahl kommt aus den Fremdsprachen.